

Ο ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ

(αντίστοιχο κεφάλαιο στο έργο του Jean-François Mattéi
«Ο ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΥΘΑΓΟΡΙΟΙ»)

Η όψιμη έγγραφη τεκμηρίωση που διαθέτουμε γύρω από τη ζωή του Πυθαγόρα δεν μας επιτρέπει να ξεχωρίσουμε εύκολα θρύλο και ιστορία σε ό,τι αφορά την εκπληκτική προσωπικότητα αυτού του θρησκευτικού αναμορφωτή, που υπήρξε συγχρόνως θαυματοποιός, μαθηματικός και φιλόσοφος, που στάθηκε προσεκτικός ακροατής της μουσικής των σφαιρών καθώς και της αρμονίας της πόλεως, και τον οποίο οι νεότεροι ερμηνευτές, κατά κύριο λόγο οι E.R. Dodds και W. Burkert, έφτασαν στο σημείο να παραβάλουν με τους σαμάνους της Ανατολής.

Όπως επεσήμαινε από παλιά ο Τσέλερ,¹ όσο απομακρυνόμαστε από την εποχή του Πυθαγόρα τόσο βλέπουμε να πληθαίνουν στους όψιμους συγγραφείς οι πληροφορίες γύρω από τον πυθαγορισμό, γεγονός που μας αφήνει περιθώρια να εικάσουμε την ύπαρξη αρκετών ύστερων επινοήσεων. Οι δοξογραφίες των αρχών της χριστιανικής εποχής οφείλονται σε νεοπυθαγορείους όπως ο Απολλώνιος ο Τυανεύς, ο Μοδεράτος ο Γαδειρίτης ή ο Νικόμαχος ο Γερασηνός, οι οποίοι φαίνεται να έχουν χρησιμοποιήσει σχεδόν αδιακρίτως συγγραφείς του 4ου αιώνα π.Χ., όπως τον Αριστόξενο τον Ταραντίνο, τον Δικαίαρχο τον Μεσσήνιο, τον Ηρακλείδη τον Ποντικό, τον Τίμαιο τον Ταυρομενίτη, ή, περί τον 1^ο αιώνα π.Χ., τον Αντώνιο Διογένη και τον Αλέξανδρο τον Πολυΐστορα (οι *Φιλοσόφων διαδοχαί* του έχουν μάλλον μεταγράψει αρχαία *Πυθαγορικά Υπομνήματα*), προτού εμπνεύσουν τους τρεις *Πυθαγόρου Βίους* του Διογένη Λαέρτιου, του Πορφύριου και του Ιάμβλιχου (τέλη του 2ου αιώνα μ.Χ - αρχές του 4ου). Αυτά όλα τα παραδοσιακά κείμενα έχουν συντεθεί σύμφωνα με ένα λογοτεχνικό είδος πασίγνωστο κατά την ελληνιστική εποχή, το οποίο εξιδανικεύει για ηθοπλαστικούς σκοπούς το ηθικό πορτραίτο του Σοφού ή των θρησκευτικών αδελφοτήτων, είτε πρόκειται για βαρβάρους (Αιγυπτίους, Ιουδαίους, Εσσαίους, ινδούς βραχμάνους...) είτε για Έλληνες.

Από το διαθέσιμο σύνολο των αβέβαιων μαρτυριών, μπορούμε να απομονώσουμε τα βασικά επεισόδια της ασυνήθιστης ζωής αυτού του θεανθρώπου, στην οποία ζωή μάλιστα ο Ισίδωρος Λεβύ διέγινωσε «τον ίδιο τον σκελετό του ευαγγελικού οικοδομήματος»² και τους αληθινούς λόγους του θριάμβου του χριστιανισμού. Ιστορείται ότι γεννήθηκε περί το 580 π.Χ. στη Σάμο, ένα νησί των Σποράδων με προστάτιδα την Ήρα, τη θεά με το παγόνη. Ο θάνατός του τοποθετείται περί το 497, σε ηλικία άνω των ογδόντα ετών. Ο Ηρόδοτος μας δίνει το όνομα του πατέρα του στο μοναδικό χωρίο όπου κατονομάζει τον Πυθαγόρα (Ιστοριών Δ, 95): ο Σάλμοξις, η θρακική θεότητα, ήταν στην πραγματικότητα άνθρωπος, δούλος στη Σάμο, «και συγκεκριμένα δούλος του Πυθαγόρα, του γιού του Μνησάρχου».³⁽¹⁾ Ο πατέρας του, λαξευτής πολύτιμων λίθων, και η μητέρα του, η Παρθενίς, η ωραιότερα των Σαμίων, κατάγονταν και οι δύο από την ήρωα Αγκαΐο, γιο του Δία, ιδρυτή της πόλης της Σάμου.

¹ I. E. Zeller, *La philosophie des Grecs*, αελ. 57, γαλλ. μτφρ., 2 t., Παρίσι, 1877 και 1882. (Ιστορία της ελληνικής φιλοσοφίας, εκδ. «Εστία».)

² I. Lévy, *La légende de Pythagore*, σελ. 340.

³ Πρβ. Αριστοτέλης, *Περί των Πυθαγορείων*, απόσπ. 191, στον Απολλώνιο, *Ιστορία θαυμάσιοι* 6· Διογένης, *Βίοι* VIII, 1.

Όταν ο Μνήσαρχος και η Παρθενίς επισκέφθηκαν τους Δελφούς για να συμβουλευθούν την Πυθία, έμαθαν ότι η Παρθενίς ήταν έγκυος και θα έφερνε στον κόσμο έναν γιο ωραίο και σοφό. Τότε ο Μνήσαρχος μετονόμασε τη γυναίκα του σε Πυθαΐδα (η «Πύθια») και το παιδί που είχε αναγγείλει η Πυθία το ονόμασε «Πυθαγόρα», «ο πύθιος εξάγγελος».⁽²⁾ Μπορεί πράγματι ο Πυθαγόρας να κληρονόμησε από τον σαρκικό του πατέρα ένα κορμί υποκείμενο στη γέννηση και στον θάνατο, ο νοῦς του όμως, το ηγεμονικό τμήμα της ψυχής του, κρατούσε απ' ευθείας από τον Απόλλωνα, που είχε εκδηλώσει την εύνοιά του στην Πυθαΐδα. Η σύγχυση ως προς τη γενεαλογία του δεν σταματά εδώ: σύμφωνα με τον Ηρακλείδη τον Ποντικό,⁴ ο Πυθαγόρας ισχυριζόταν πως ήταν πρώτα ο Αιθαλίδης, γιος του θεού Ερμή, που είχε προικίσει τον γιό του με το χάρισμα της μνημοσύνης των προηγούμενων ζώων του· κατόπιν ο Εύφορβος ο Τρώος, ο οποίος επρόκειτο να τραυματισθεί από τον Μενέλαο στην Τροία και φέρεται ως ο πρώτος άνθρωπος που χάραξε γεωμετρικά σχήματα- έπειτα η ψυχή του πήγε να μετοικήσει στο σώμα του Ερμοτίμου του θείου ο οποίος, για να αποδείξει την καταγωγή του, παρουσίασε στους ιερείς των Διδύμων μέσα στον ναό του Απόλλωνα την ασπίδα που ο Μενέλαος είχε αφιερώσει όταν επέστρεψε από την Τροία, ασπίδα σαπισμένη από την οποία μονάχα η φιλντισένια επένδυση απέμενε πια· ήταν τέλος ο Πύρρος ο ψαράς, στο νησί της Δήλου, προτού ξαναγεννηθεί, μόλις αυτός πέθανε, υπό τη μορφή του Πυθαγόρα που είχε την ικανότητα να θυμάται όλες τις προηγούμενες ζωές του. Οι πυθαγόρειοι Ανδροκύδης, Ευβουλίδης και άλλοι βιογράφοι του Πυθαγόρα, που αναφέρονται από τον ψευδο-Ιάμβλιχο (*Θεολογ. αριθμ.* 52, 8), βεβαίωναν ότι οι μετεμψυχώσεις του είχαν διαρκέσει διακόσια δεκαέξι χρόνια και ότι μετά τον ίδιο αριθμό ετών είχε επανέλθει στον κόσμο «σαν να είχε περιμένει την πρώτη κυκλική επάνοδο του κύβου του 6, αριθμού γενεσιουργού της ψυχής και επανερχόμενου στον εαυτό του, λόγω της σφαιρικότητάς του».⁽³⁾

Ο «μακρυμάλλης Σάμιος» (Ιάμβλιχος, Π Β 11),⁽⁴⁾ που η ομορφιά και η ευφυΐα του εμπνέουν θαυμασμό ήδη από την παιδική ηλικία, θα παραδοθεί στα χέρια των επιφανέστερων δασκάλων. Ο Ερμοδάμας, ανιψιός του Κρεόφυλου της Σάμου, του αλλοτινού οικοδεσπότη του Ομήρου, θα του μάθει απ' έξω την *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια*. Ο Φερεκύδης από τη Σύρο, που δίδασκε σε μια σπηλιά και πρώτος αυτός, κατά Κικέρωνα (*Tusc.* I, 16), υποστήριξε ότι οι ψυχές των ανθρώπων είναι αθάνατες, θα τον επηρεάσει βαθιά. Σύμφωνα με τον Δικαίαρχο (Πορφύριος, Π Β 55,56), ο Πυθαγόρας θα παρευρεθεί στις τελευταίες στιγμές του Φερεκύδη και, σύμφωνα με τον Αριστόξενο (Διογένης, *Βίοι* I, 118), θα τον θάψει στη Δήλο. Ο Θαλής ο Μιλήσιος θα του διδάξει την περίσκεψη στη διάθεση του χρόνου, την εγκράτεια και την αληθινή επιστήμη. Στη Μίλητο, τέλος, θα γνωρίσει και τον Αναξίμανδρο. Όταν αφήσει τη Μίλητο, ο Πυθαγόρας θα μεταβεί στη Σιδώνα της Φοινίκης, όπου θα συναντήσει τους απογόνους του προφήτη Μάχου που θα τον μύησουν στα Μυστήρια της Τύρου και της Βύβλου. Θα αποσυρθεί στον ναό του Καρμήλου, του όρου του προφήτη Ηλία, και θα επιτελέσει το πρώτο του θαύμα διαβαίνοντας τους γκρεμούς του ιερού βουνού για να ανταμώσει στους πρόποδες του ένα αιγυπτιακό πλοίο, που θα τον μεταφέρει στην Αίγυπτο. θα γίνει δεκτός στη Σαΐδα από τον φαράώ Άμαση και θα περάσει είκοσι δύο χρόνια σ' αυτήν τη χώρα, όπου θα μνηθεί στα Μυστήρια της Διόσπολης (Θηβών) και στο δόγμα της ανάστασης του Όσιρη. Μυθολογείται επίσης ότι οι ιερείς τού προσάρμοσαν στον μηρό τον φτερωτό δίσκο του

⁴ Διογένης Λαέρτιος, Βίοι VIII, 4-5· Ιππόλυτος, Κατά πασών αιρέσεων Ιλεγχος 1,3,3· [Ιάμβλιχος], θεολογούμενα αριθμητικής 52.

Ατουμ-Ρε, που ήταν φτιαγμένος από φύλλα χρυσού, και από αυτόν πήρε το παρωνύμιό του: Πυθαγόρας ο χρυσόμηρος.

Με την κατάκτηση της Αιγύπτου, το 525, ο Πυθαγόρας θα αιχμαλωτισθεί από τον Καμβύση και θα οδηγηθεί στη Χαλδαία όπου θα διδαχθεί από τους Μάγους, επί δώδεκα χρόνια, την επιστήμη των αριθμών και της μουσικής. Στους Χαλδαίους επίσης, σύμφωνα με τον Ιππόλυτο (*Αίρ. έλεγχ.* I, 2, 12), ο Διόδωρος ο Ερετριαίος και ο Αριστόξενος θα τον φέρουν σε επαφή με τον Ζαράτα-Ζωροάστρη, που θα τον εξαγνίσει από τους ρύπους του· θα λάβει το βάπτισμα στον Ευφράτη ποταμό και θα ζήσει δέκα ακόμη χρόνια στην Περσία, μετά την πτώση του σατράπη Σμέρδη. Θα ταξιδέψει μάλιστα ως την Ινδία, όπου θα συναντήσει τον Βούδα. Όντως, οι δύο διδασκαλίες παρουσιάζουν πολλά κοινά σημεία: πρωτοκαθεδρία του θεού-ήλιου, δόγμα της μετοίκησης των ψυχών, σεβασμός της ζωής όλων των όντων. Από την Περσία τον ελευθερώνει ένας Κροτωνιάτης ονόματι Ζωίλος, σύμφωνα με τον Απουλήιο, και ο Πυθαγόρας επιστρέφει στη Σάμο, που εξακολουθεί να βρίσκεται υπό τη διακυβέρνηση του τυράννου Πολυκράτη. Αρχίζει τότε να διδάσκει σε υπαίθριο αμφιθέατρο, το Ημικύκλιο, χωρίς μεγάλη επιτυχία. Ο Ιάμβλιχος αναφέρει ότι πλήρωσε τρεις οβολούς το μάθημα που έδωσε στον πρώτο του μαθητή, ο οποίος κατόπιν προσκολλήθηκε πάνω του και τον συντήρησε. Ζει μέσα σε μια σπηλιά, όπου συγκεντρώνονται είκοσι οκτώ μαθητές. Η σπηλιά παραπέμπει στο σπήλαιο του δασκάλου του Φερεκυδή και προπαντός στο άντρο των Νυμφών, για το οποίο κάνει λόγο η 'Οδύσσεια (δέκατη τρίτη ραψωδία). Είναι γνωστό ότι για τον Πορφύριο, που αναφέρει ότι οι Πυθαγόρειοι και ο Πλάτων ονόμαζαν *κόσμον* ένα άντρο και ένα σπήλαιο, η σπηλιά αυτή είναι «το σύμβολο της ύλης από την οποία έχει φτιαχτεί ο κόσμος» (*Άντρ. Νυμφ.* 5).⁽⁵⁾ Στην Κρήτη κατεβαίνει στο Ιδαίο άντρο, εκεί όπου η Ρέα, η σύζυγος του Κρόνου, είχε κρύψει τον Δία όταν γεννήθηκε, υπό την προστασία των Νυμφών Αδράστεια και Ιδαία, για να τον γλιτώσει από την οργή του πατέρα του. Όπως αργότερα ο Δάντης στα βήματα του Βιργιλίου, εισχωρεί στις κατοικίες του Άδη με οδηγό τον ποιητή Επιμενίδα (Διογένης, *Βίοι* VIII, 3) και μένει εκεί τρεις επί εννέα ημέρες. Σύμφωνα με τον Ιερώνυμο τον Ρόδιο, κατά τη διάρκεια της *νεκρίας* του είδε την ψυχή του Ησιόδου να ουρλιάζει δεμένη σε μια ορειχάλκινη κολώνα και του Ομήρου να κρέμεται σ' ένα δέντρο περιτριγυρισμένη από φίδια, διότι έτσι τιμωρούνταν οι δύο ποιητές για όλους εκείνους τους μύθους που είχαν φτιάξει για τους θεούς, ανέκδοτο το οποίο, αν μη τι άλλο, έχει κάποια πλατωνική χροιά. Η παράδοση αναφέρει επίσης ταξίδια του Πυθαγόρα στη Θράκη, τη χώρα του Ορφέα, όπου, αν πιστέψουμε τον Ιάμβλιχο, μυείται στις ορφικές πρακτικές από κάποιον Αγλαόφαμο, στη Σπάρτη και τέλος στους Δελφούς. Έρχεται σε επαφή, σύμφωνα με τον Διογένη Λαέρτιο που παραθέτει τον Αριστόξενο (*Βίοι* VIII, 8 και 21), με τη δελφική ιέρεια Θεμιστόκλεια (Αριστόκλεια, κατά Πορφύριο, Π Β 41) και γράφει ελεγείες πάνω στον τάφο του Απόλλωνα.

Εξορισμένος από τον Πολυκράτη ή μάλλον εγκαταλείποντας οικειοθελώς τη Σάμο, ο Πυθαγόρας φεύγει για τη Μεγάλη Ελλάδα και αποβιβάζεται κοντά στη Σύβαρη, περί το 512 σύμφωνα με τον Τίμαιο, περί το 536 σύμφωνα με τον Αριστόξενο. Συνοδευόταν κατά πάσα πιθανότητα από τη γυναίκα του Θεανώ, κόρη του Βροντίνου του Κροτωνιάτη, την οποία είχε νυμφευθεί στην Κρήτη, από τα παιδιά του, την κόρη του Δαμώ και τον γιό του Τηλαύγη, και από μερικούς συντρόφους. Ο Διογένης Λαέρτιος αναφέρει ότι ο Τηλαύγης ήταν ο διδάσκαλος του Εμπεδοκλή και ο ίδιος μεν μπορεί να μην είχε γράψει, η μητέρα του όμως άφησε μερικά έργα. Ιστορείται ότι η Θεανώ απάντησε σε κάποιον που την ρώτησε ποια στιγμή μια γυναίκα εξαγνίζεται από την επαφή ενός άντρα: «Από την επαφή του συζύγου της, ευθύς αμέσως· από την επαφή ενός άλλου, ποτέ».⁽⁶⁾ Η πόλη της Σύβαρης, τριακοσίων χιλιάδων κατοίκων, μια από τις αρχαιότερες που είχαν ιδρύσει οι Έλληνες στη Νότιο Ιταλία, ήταν

διάσημη για τον πλούτο και τον εκλεπτυσμό της. Στους άξιους μαγείρους δίδονταν χρυσά στεφάνια και οι προσκλήσεις στα συμπόσια στέλλονταν έναν χρόνο πριν. Ο Πυθαγόρας δεν χρονοτριβεί στη Σύβαρη και κατευθύνεται νοτιότερα, στον Κρότωνα, μια από τις πλουσιότερες και πολυπληθέστερες πόλεις του ελληνικού κόσμου, φημισμένη για τη δύναμη και την επιδεξιότητα των κατοίκων της, που θριάμβευαν στους διάφορους αγώνες. Είναι γνωστοί οι άθλοι του Μίλωνα του Κροτωνιάτη, του μελλοντικού γαμβρού του Πυθαγόρα, που κατήγαγε έξι νίκες στους Ολυμπιακούς Αγώνες, επτά στα Ίσθμια και εννέα στα Νέμεα. Σύμφωνα με τον Πausανία, ο Μίλων αυτός κουβαλούσε στην πλάτη τον ορειχάλκινο ανδριάντα του, έκανε τον γύρο του σταδίου της Ολυμπίας μ' ένα βόδι στους ώμους, που μετά το σκότωνε με μια γροθιά και το καταβρόχθιζε ολόκληρο, κ.λπ. Θα γίνει ένας από τους πλέον αφοσιωμένους μαθητές του Δασκάλου.

Ο Πυθαγόρας συναντά στην ακροθαλασσιά κάτι ψαράδες που βγάζουν τα βαριά δίχτυα τους, δίνει τον ακριβή αριθμό των ψαριών χωρίς να λαθέψει ούτε ένα, πληρώνει όλο το αλίευμα και το ξαναρίχνει στη θάλασσα. Το θαύμα των ψαριών προπορεύεται της αφίξεώς του στον Κρότωνα, όπου δεν αργεί να θριαμβεύσει στο *Γυμνάσιον*. Εξηγεί στους νέους ότι, τόσο στον κόσμο όσο και στη ζωή των ανθρώπων, πρέπει να τιμούν εκείνο που προηγείται χρονικά και να προτιμούν την αρχή από το τέλος, την αυγή από το δειλινό, τους συμπολίτες από τους ξένους, τους θεούς από τους δαίμονες, τους δαίμονες από τους ήρωες, τους ήρωες από τους ανθρώπους, τους γονείς, τέλος, από τα παιδιά. Κηρύσσει την εγκράτεια καθώς και την έφεση για μελέτη, που πρέπει να συμπληρώνει τις σωματικές ασκήσεις στις οποίες διαπρέπουν οι Κροτωνιάτες. Ο Μίλων ενθουσιάζεται από την ομιλία του και του προσφέρει φιλοξενία στο σπίτι του, το σπίτι αυτό που θα γίνει εν συνεχεία η εστία των πυθαγορείων του Κρότωνα, ως την τελική πυρκαγιά που θα σημειώσει το τέλος της αίρεσης. Σύντομο, οι πάντες φιλονικούν για το ποιος θα πρωτακούσει τον λόγο αυτού του θείκου απεσταλμένου. Προσκεκλημένος από το *Συνέδριον* (τη Σύγκλητο) της πόλης, στο οποίο μετέχουν οι χίλιοι πολίτες που κατάγονται από τους ιδρυτές του Κρότωνα, τους συμβουλεύει να ανεγείρουν ιερό στις Μούσες της Ομονομίας και να καταστρέφουν κάθε μορφή υπερβολής στον κοινό τους βίο. Κηρύσσει έπειτα στον ναό του Πυθίου Απόλλωνα μπροστά στα παιδιά, πλέκοντας το εγκώμιο της υπακοής, και στο Ηραίο μπροστά στις γυναίκες, συστήνοντάς τους συζυγική πίστη. Παράλληλα, ζητάει από τους συζύγους να αποφεύγουν τη συναναστροφή με παλλακίδες ή εφήβους και να σέβονται την ιερή πράξη της τεκνοποιίας, χάρη στην οποία μια ψυχή μπορεί να επανενσαρκωθεί. Εμφορούμενοι από τα λόγια αυτά, οι Κροτωνιάτες αναμορφώνουν τα ήθη τους, αποπέμπουν τις ερωμένες τους και τάσσονται στην οδό της τελείωσης που εξήγγειλε ο θείος αυτός άνθρωπος, ενώ σε λίγο παύουν να εκστομίζουν το όνομά του (Πορφύριος, κατά Δικαίαρχο, *II B 18*).

Ο Πυθαγόρας ιδρύει τότε τη θρησκευτική του αδελφότητα, το *όμακοεῖον*, με αυστηρή ζωή και αριστοκρατικό πνεύμα, που θα ασκήσει επιρροή σε πλείστους όσους μεταγενέστερους φιλοσόφους, από τον Πλάτωνα ως τον Νίτσε. Εξακόσιοι μαθητές θέτουν τη ζωή και τα αγαθά τους εν κοινώ —ο Πλάτων θα μνημονεύσει επιδοκιμαστικά την πυθαγόρεια παροιμία «μεταξύ φίλων, όλα είναι κοινά» (*φιλότης ισότης*)— και διαδίδουν βαθμιαία τη διδασκαλία του Δασκάλου σε όλη τη Νότιο Ιταλία. Αξιοσημείωτης ομορφιάς και σπάνιας ευγλωττίας, ζει με μέτρο ανάμεσα στους συντρόφους του, ντυμένος πάντα με λευκό μάλλινο χιτώνα, τρεφόμενος με ψωμί και μέλι, ωμά ή βρασμένα χορταρικά και όσπρια, με σημαντική εξαίρεση τα κουκιά. Απαλύνει με ρυθμούς και επωδές τα πάθη της ψυχής και του σώματος, και ακούει την αρμονία των εννέα ουρανίων σφαιρών από τις οποίες φτιάχνει τις εννέα Μούσες

(Πορφύριος, *II B* 30-31). Πέρα από το χάρισμα της πρόγνωσης του μέλλοντος και της ανάκλησης του παρελθόντος, ο θρύλος του αποδίδει επιρροή στα ζώα: τρέπει σε φυγή τα φίδια και εξημερώνει τους αετούς- προσηλυτίζει μια αρκούδα που τρομοκρατούσε τον πληθυσμό στα περίχωρα της Δαυνίας και την πείθει να μην αγγίζει πλέον έμψυχα όντα και να περιορισθεί στους καρπούς και στα γλυκά από μέλι, μύθος πρόδρομος του περιστατικού που ιστορείται στο ενδέκατο βιβλίο των *Fioretti*, σχετικά με τον προσηλυτισμό του λύκου του Γκούμπιο από τον Άγιο Φραγκίσκο της Ασίζης. Πείθει ένα βόδι να μη βλαστολογεί κουκιά και για ανταμοιβή το διασώζει από το σφαγείο και το εμπιστεύεται στο Ηραίο του Τάραντα. Έχει επίσης εξουσία στην άψυχη φύση, κοπάζοντας τις καταιγίδες και προλέγοντας τους σεισμούς και τις επιδημίες. Μια μέρα που διασχίζει τον Κόσα (Σάμο), σύμφωνα με τον Αριστοτέλη όπως τον παραθέτει ο Απολλώνιος (*Ιστ. θαυμ.* 6), ο ποταμός βγάζει Φωνή για να τον χαιρετίσει, «πράγμα που γέμισε δέος τους παρόντες»⁽⁷⁾ Έχει το χάρισμα του πανταχού παρείναι δεδομένου ότι, την ίδια μέρα, βρίσκεται ανάμεσα στους συντρόφους του στο Μεταπόντιο της Ιταλίας και στο Ταυρομένιο της Σικελίας. Φυλακίζεται από τον τύραννο Φάλαρη, που πεθαίνει δολοφονημένος, και γνωρίζει κατά τη διάρκεια αυτού του επεισοδίου τον Αβαρή, τον γέροντα ιερέα του Υπερβορείου Απόλλωνος (Ιάμβλιχος, *II B* 215-221). Φημισμένη είναι τούτη η συνάντηση, που μνημονεύεται σε τέσσερα διαφορετικά σημεία από τον Ιάμβλιχο (*II B* 91,135,140,215). Ο Άβαρις, όταν εγκατέλειψε την πατρίδα του για να κάνει έρανο για το ιερό του, πήρε μαζί του το κολοσιαίο βέλος του Απόλλωνα, και με τη βοήθειά του διάβηκε όρη και ποτάμια, κυνηγώντας τις ασθένειες και αλλοστρατίζοντας τις επιδημίες. Φθάνοντας στον Κρότωνα συναντά τον Πυθαγόρα και, αναγνωρίζοντας στο πρόσωπό του τον θεό του, του προσφέρει το βέλος. Ο Πυθαγόρας δέχεται την προσφορά και σε αντάλλαγμα φανερώνει στον Αβαρή τον χρυσό μηρό του, σημάδι της ηλιακής καταγωγής του. Του αναγγέλλει ότι ήρθε στη γη για να σώσει τους ανθρώπους και του ζητάει να τον βοηθήσει. Ο Άβαρις αφήνει τότε όλα του τα αγαθά στην πυθαγόρεια αδελφότητα και μαθαίνει από τον δάσκαλό του τη γνώση του Θεού και της φύσης, καθώς και την πρόβλεψη του μέλλοντος όχι πλέον εξετάζοντας εντόσθια, αλλά μελετώντας τους αριθμούς.

Λίγο μετά το 500. μια βίαιη σύγκρουση μεταξύ Σύβαρης και Κρότωνα επισπεύδει το τέλος των πυθαγόρειων αδελφοτήτων. Είναι βέβαιο ότι οι αδελφότητες αυτές είχαν, αν όχι την εξουσία, οπωσδήποτε σημαντική πολιτική επιρροή στον Κρότωνα, στη Σύβαρη, στον Τάραντα και στις σπουδαιότερες πόλεις της Μεγάλης Ελλάδας. Ο Κικέρων μάλιστα θα ισχυρισθεί ότι το πνεύμα του πυθαγορισμού είχε διεισδύσει ως τη Ρώμη (*Tusc.* IV, 1). Η παράδοση εξάλλου αναφέρει ότι ο Πυθαγόρας είχε εισαγάγει το νόμισμα στην Κάτω Ιταλία. Και πράγματι, ένα ιδιαίζον νόμισμα απαντά σε ορισμένες πόλεις της. Το κάθε κέρμα αναπαριστά ανάγλυφο στη μια του όψη τον θυρεό της πόλης και τα βασικά γράμματα του ονόματός της, περιβαλλόμενα από ελικοειδές περιχέιλωμα, ενώ στην άλλη του όψη φέρει το ίδιο μοτίβο, αλλά εγχάρακτο (η Σύβαρη ταύρο στραμμένο προς τα πίσω, το Μεταπόντιο στάχυ κριθής, η Καυλωνία άγαλμα του Απόλλωνα). Δεδομένου ότι οι πυθαγόρειοι πίστευαν ότι το Άνω και το Κάτω του κόσμου «ήταν στην ίδια απόσταση από το κέντρο, αλλά σε αντίθετες κατευθύνσεις» (Στοβαίος, *Έκλογαί* I, 15, 7 = Φιλόλαος, απόσπ. 17),⁽⁸⁾ κάτι τέτοια νομίσματα που συμβόλιζαν την πυθαγόρεια ενότητα των αντιθέτων πιστοποιούν την πολιτική σπουδαιότητα του πυθαγορισμού.⁵ Το γεγονός πάντως είναι ότι το πυθαγόρειο πρόταγμα μιας ομοσπονδίας φίλων πόλεων, οι οποίες εφαρμόζουν τις ίδιες πολιτικές και θρησκευτικές αρχές αριστοκρατικής εμπνεύσεως, απολήγει μονίμως σε αποτυχία και καταπνίγεται μέσα σε αιματηρή

⁵ Seltman, *Greek Coins*, Λονδίνο, 1933, σελ. 76-79.

εξέγερση. Περί το 510, το λαϊκό κόμμα παίρνει την εξουσία στη Σύβαρη και θέτει υπό διωγμό τους οπαδούς των πυθαγορείων, φονεύοντας αρκετούς και καταδιώκοντας όσους έχουν καταφύγει στον Κρότωνα. Ο Τήλυς, αρχηγός των δημοκρατικών, στέλνει αντιπροσωπεία για να ζητήσει από το Συμβούλιο του Κρότωνα να του παραδοθούν πεντακόσιοι φυγάδες, αλλά το Συμβούλιο, κατόπιν επιμονής του Πυθαγόρα, αρνείται⁶ και κηρύσσει τον πόλεμο στη Σύβαρη. Οι Κροτωνιάτες υπερνικούν εύκολα και ισοπεδώνουν την εχθρική πόλη, αφού πρώτα την εκκενώσουν από τον πληθυσμό της. Μόλις το 443 οι Αθηναίοι θα βοηθήσουν τους εναπομείναντες Συβαρίτες να επανιδρύσουν μια πόλη, με το νέο όνομα Θούριοι, στα περίχωρα της παλαιάς.

Παραδόξως όμως, η καταστροφή της Σύβαρης έμελλε να καταφέρει μοιραίο πλήγμα στους πυθαγορείους, εξ αιτίας της αντίδρασης των δημοκρατικών. Κάποιος ονόματι Κύλων, γόνος μιας από τις επιφανέστερες οικογένειες του Κρότωνα, βαθιά θιγμένος επειδή είχε αποπεμφθεί από τον Πυθαγόρα και δεν είχε μπορέσει να εισέλθει στην αίρεση, αν πιστέψουμε τον Αριστόξενο όπως τον παραθέτει ο Ιάμβλιχος (*II B 248*), ξεσηκώνει εναντίον του αριστοκρατικού κόμματος των Πυθαγορείων τον όχλο του Κρότωνα. Ο Πυθαγόρας αναγκάζεται να φύγει από την πόλη και κατόπιν, σύμφωνα με τον Διογένη Λαέρτιο που αναφέρει τη μαρτυρία του Δικαίρχου, να καταφύγει στο Μεταπόντιο, όπου βρίσκει τον θάνατο μέσα στον ναό των Μουσών, ύστερά από νηστεία σαράντα ημερών. Άλλες αναληθοφανείς μαρτυρίες διατείνονται ότι ο Πυθαγόρας, παίρνοντας τον δρόμο της φυγής, συνάντησε ένα χωράφι με κουκιά και προτίμησε να πεθάνει, παρά να τσαλαπατήσει τα κουκιά. Ομοφωνία υπάρχει στο γεγονός ότι οι οπαδοί του Κύλωνα έκαναν έφοδο στο σπίτι του Μίλωνα όπου συγκεντρώνονταν σαράντα περίπου Πυθαγόρειοι και του έβαλαν φωτιά. Δύο άντρες μόνο γλίτωσαν τη σφαγή: ο Άρχιππος και ο Λύσις, και οι δύο από τον Τάραντα. Ο Λύσις μάλιστα έγινε αργότερα δάσκαλος του Επαμεινώνδα στις Θήβες. Η πυθαγόρεια πολιτική τάξη, θεμελιωμένη πάνω στην άρετήν και στον πόνο, την τελείωση και τον κόπο,⁽⁹⁾ απέτυχε να αναμορφώσει την πόλη και η αίρεση διασκορπίστηκε. Όπως μαρτυρεί ο Πολύβιος (*Ιστορίαί II, 39, 1*), όλοι οι τόποι σύναξης (συνέδρια) της αδελφότητας πυρπολήθηκαν, Η δημοκρατία επανεγκαθιδρύθηκε στις πόλεις και οι πυθαγόρειοι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη Νότιο Ιταλία, όπου επανήλθαν ύστερα από πολλά χρόνια, μετά τη χορήγηση αμνηστίας. Οι ποικίλες εκδοχές του θανάτου του Πυθαγόρα (περί το 500), σ' ένα χωράφι με κουκιά, στον ναό των Μουσών, ή στο Μεταπόντιο, επειδή αφέθηκε να πεθάνει από την πείνα —εκδοχή αμφίβολη, πόσο μάλλον όταν ο πυθαγορισμός καταδίκασε την αυτοκτονία—, θα υμνηθούν από τον Φιλόστρατο στο έργο που συνέταξε κατ' απομίμησην του Πυθαγόρειου Βίου του Απολλώνιου: ο Δάσκαλος εξαφανίστηκε στον *στενωπόν*, μια στενή δίοδο του Μεταποντίου που πήρε κατόπιν το όνομα *Μουσεϊον*, και δύο από τους μαθητές του, ο Δάμις και ο Δημήτριος, ήταν μάρτυρες της ανάληψής του. Ο Κικέρων αναφέρει στο *de finibus* (V, 2) ότι, σ' ένα ταξίδι του στο Μεταπόντιο, είδε το σπίτι όπου η ψυχή του Πυθαγόρα εγκατέλειψε το σώμα του για να μετοικήσει στα νησιά των Μακάρων: «*ilium locum ubi vitam ediiderat sedemque*».

Εάν συγκεφαλαιώσουμε βήμα προς βήμα αυτό το οποίο ο Ισίδωρος Λεβύ αποκάλυψε «θρύλο του Πυθαγόρα», όπως φαίνεται να τον αφηγούνται κατά τα τέλη του Ιου αιώνα, βρίσκουμε τα εξής θαυμαστά επεισόδια: 1) τη γέννηση, θεμελιωμένη πάνω στη θεωρία της διττής του φύσης, θείας και ανθρώπινης· 2) τη συνάντηση του μικρού παιδιού-θαύματος και

⁶ Διόδωρος ο Σικελιώτης, *Βιβλιοθήκη Ιστορική IB, 9*.

του Θαλή· 3) τα ταξίδια και τους εξαγνισμούς του Πυθαγόρα από τον Ζαρατούστρα· 4) την επιστροφή στη Σάμο, έπειτα τον εκπατρισμό του· 5) την κάθοδο στον Κάτω Κόσμο του όρους Ίδη· 6) την άφιξη στην Ιταλία και το επεισόδιο με τους αλιείς· 7) το πρώτο κήρυγμα στον Κρότωνα και τον προσηλυτισμό των κατοίκων της πόλης· 8) την εξομολόγηση του ιερέα Αβαρή· 9) τον διωγμό από τον Φάλαρη· 10) τη φυγή από τον Κρότωνα για το Μεταπόντιο· 11) την ανάληψη του Πυθαγόρα στον *στενωπόν*. Η θρυλική αυτή ζωή έχει παραλληλισθεί από μερικούς με ένα έργο του Ηρακλείδη του Ποντικού, το *Άβαρις*, τα δύο σωζόμενα αποσπάσματα του οποίου φυλάσσονται από τον *Bekker*. Το σημαντικότερο από αυτά μας δείχνει έναν «δαίμονα που έγινε νέος άνδρας» να οδηγεί στον Κάτω Κόσμο, στον τόπο των Ασεβών, έναν ανώνυμο συνομιλητή του και να του μαθαίνει τα αισθήματα που πρέπει να τρέφει προς τους θεούς, μπροστά στο δέντρο όπου είναι κρεμασμένος ο Όμηρος· ο δαίμονας εξομοιώνεται εν προκειμένω με τον Πυθαγόρα. Βλέπουμε να εμφανίζεται, για πρώτη φορά απ' ό,τι φαίνεται, το κλασικό ζεύγος των κατοπινών καθόδων στον Άδη, ο Επισκέπτης και ο Οδηγός του, ζεύγος που είναι ακόμη άγνωστο και στον Όμηρο και στον Πλάτωνα. Από το *Άβαρις* επομένως εμπνέονται τόσο ο Βιργίλιος όσο και ο Λουκιανός, και αργότερα ο Δάντης. Ο Ισίδωρος Λεβύ θα ακολουθήσει κατά πόδας την τύχη του θρύλου του Πυθαγόρα στους αλεξανδρινούς Ιουδαίους και στο Ευαγγέλιο, ανασυστήνοντας μια πνευματική και ιστορική διαδρομή που θεωρεί ότι οδηγεί τον μνημένο, υπό τα χαρακτηριστικά είτε του Πυθαγόρα είτε του Ιησού, «από την Ελλάδα στην Παλαιστίνη». Ήδη ο Χέγκελ εξομοίωνε τον θρύλο του Πυθαγόρα με «αυτά που μας έχουν διηγηθεί για τη ζωή του Χριστού». ⁷ Αντίστοιχα και ο Ισίδωρος Λεβύ θα εξηγήσει «το αινιγματικό γεγονός του θριάμβου του χριστιανισμού» με το ελληνικό «πρότυπο» του «Θεανθρώπου της Σάμου, γιου του Μνησάρχου και της Παρθενίδος, γήινης εκδήλωσης του Απόλλωνα». ⁸

Όπως και να κρίνουμε μια τέτοια υπόθεση, οφείλουμε να παραδεχθούμε το σχεδόν ολικό σκοτάδι που περιβάλλει τη μορφή του Πυθαγόρα, δεδομένου ότι οι καθαρά φιλοσοφικές, μαρτυρίες της εποχής για το πρόσωπό του είναι λιγοστές και ελάχιστα διαφωτιστικές. Οι αρχαιότερες είναι του Ξενοφάνη, του Ηράκλειτου, του Εμπεδοκλή και του Ίωνα του Χίου. Ο Ηράκλειτος αποδοκιμάζει με περιφρόνηση αριστοκράτη την «πολυμάθεια» του Πυθαγόρα⁹ και δεν τον ξεχωρίζει από τον Ησίοδο, τον Εκαταίο και τον Ξενοφάνη. Ο ίδιος αυτός Ξενοφάνης, σε μια του ελεγεία, μέμφεται τον Πυθαγόρα για την αστάθεια των απόψεών του και τον ειρωνεύεται για το επεισόδιο του κακοποιημένου σκύλου, στο πρόσωπο του οποίου ο Πυθαγόρας ισχυρίστηκε πως αναγνώρισε την επανενσαρκωμένη ψυχή ενός φίλου του από τον τόνο της φωνής του (Διογένης, Βίοι VIII, 36). Ο Ηρόδοτος απεναντίας φρονεί ότι ο Πυθαγόρας «δεν ήταν ο κατώτερος από τους σοφούς» των Ελλήνων (*Ιστοριών Δ*, 95) ⁽¹⁰⁾ ενώ ο Δημόκριτος του εκφράζει τον θαυμασμό του και του αφιερώνει μάλιστα ένα βιβλίο (Διογένης, Βίοι IX, 38). Ο Ίων ο Χίος, στον οποίο πιστεύεται ότι αναφέρεται ο Φερεκύδης σ' ένα του επίγραμμα, όπου λέει ότι ο Πυθαγόρας, «ο πρώτος» απ' όλους του τους μαθητές, ήταν «σοφότερος» κι από τον Ίωνα ακόμη, λέει με τη σειρά του για τον Φερεκύδη ότι

⁷ Hegel, *Leçons I*, σελ. 64.

⁸ I. Lévy, *La légende de Pythagore*, σελ. 345.

⁹ Διογένης, Βίοι IX, 1. Πρβ. xo απόσπ. Β 129 για την «πολυμαθία» και την «κακοτεχνία» (δολιοτεχνία) του Πυθαγόρα, Βίοι VIII, 6.

«τώρα που έχει πεθάνει θα ζει η ψυχή του ζώη χαρισάμενη, αν ήταν στ' αλήθεια σοφός ο Πυθαγόρας, που ήξερε περισσότερα από κάθε άλλον και έμαθε τις γνώμες των ανθρώπων».¹⁰

Ο Ίων υποστηρίζει αλλού, στους Τριαγμούς, ότι ο Πυθαγόρας είχε προβάλει ορισμένα του ποιήματα ως έργα του Ορφέα.¹¹ Ο Εμπεδοκλής τέλος, που θεωρείται μαθητής των Πυθαγορείων, επαινεί με τα ακόλουθα λόγια την πέρα από το συνηθισμένο σοφία του Πυθαγόρα:

«Και υπήρχε ανάμεσά τους ένας άνθρωπος με άπειρες γνώσεις,
που είχε αποκτήσει απροσμέτρητο πνευματικό πλούτο,
αυθεντία ιδιαίτερα στα κάθε λογής σοφά έργα·
γιατί, όποτε επιστράτευε το πνεύμα του σε όλο του το μεγαλείο,
έβλεπε εύκολα το καθετί που υπάρχει
σε δέκα ή ακόμη και είκοσι γενιές».¹²

Από την πλευρά του, ο Πλάτων μνημονεύει το όνομα του «Πυθαγόρα» μία και μοναδική φορά (Πολ. Ι, 600 b), όταν κάνει λόγο για τον «πυθαγόρειο» τρόπο ζωής, και αναφέρει τους «πυθαγορείους» σε ένα και μόνο χωρίο (Πολ. Ζ, 530 d), όταν μιλάει για τις δύο αδελφές επιστήμες, την αρμονία και την αστρονομία. Κι αυτό παρ' ότι λογίζεται ως ο ουσιαστικός κρίκος της χρυσής αλυσίδας του πυθαγορισμού και θεωρείται μάλιστα από τον Φώτιο ο ένατος διάδοχος του Δασκάλου της Σάμου στην κεφαλή της πυθαγόρειας σχολής (Βφλ. Ι, 438).⁽¹³⁾

Ο Αριστοτέλης, απεναντίας, είναι ομιλητικότερος επί του θέματος, σε σημείο ώστε να μπορεί να θεωρηθεί η βασική πηγή των γνώσεων μας για την πυθαγόρεια επιστήμη. Δυστυχώς, η ιστορία του πυθαγορισμού την οποία συνέγραψε, με τίτλο *Περί τῶν Πυθαγορείων*, έχει σχεδόν εξ ολοκλήρου χαθεί, εκτός από ορισμένα πολύτιμα αποσπάσματα. Εν τούτοις, στα κλασικά του έργα, όπως στα *Μετά τά φυσικά*, δεν μιλάει για τον Πυθαγόρα αλλά για «τους λεγόμενους πυθαγορείους» (*οἱ καλούμενοι Πυθαγόρειοι*) (Α 5, 985 b), και δηλώνει εν παρόδω ότι ο δάσκαλός του Πλάτων τους οφείλει όσα και στον Σωκράτη ή τον Ηράκλειτο.

Σε ό,τι αφορά τα υποτιθέμενα γραπτά του Πυθαγόρα, βρισκόμαστε σε μεγάλη αμηχανία μπροστά στις αντιφατικές μαρτυρίες και δύσκολα μπορούμε να αποφανθούμε υπέρ της μιας ή της άλλης. Πολλές υποθέσεις είναι δυνατές: 1) Ο Πυθαγόρας δεν άφησε κανένα γραπτό, όπως υποστηρίζουν ο Γαληνός, ο Φλάβιος Ιώσηπος, ο Κλαυδιανός Μαιέρτιος, ο Λουκιανός ή ο Πλούταρχος (ο οποίος μάλιστα παραβάλλει ως προς αυτό τον Πυθαγόρα με τον Σωκράτη), ο Αρκεσίλαος και ο Καρνεάδης (*Περί τῆς Ἀλεξ. τύχης* 1,4, 328). 2) Για τον Αλέξανδρο τον Πολυΐστορα, που παρατίθεται εκτενώς από τον Διογένη Λαέρτιο (Βίοι VIII, 25-33), άφησε Πυθαγορικά Υπομνήματα. 3) Σύμφωνα με τον Ηράκλειτο, τον οποίο ο Διογένης Λαέρτιος χρησιμοποιεί για να ανασκευάσει εκείνους που αρνούνται ότι ο Πυθαγόρας άφησε γραπτά έργα (Βίοι VIII, 6-7), τρία υπήρξαν τα συγγράμματά του: *Παιδευτικόν*, *Πολιτικόν* και *Φυσικόν*. Σύμφωνα με τον ίδιο τον Διογένη (III, 9), ο Σάτυρος βεβαίωσε ότι ο Φιλόλαος είχε

¹⁰ Διογένης, Βίοι Ι, 119-120. (Μτφρ. Δημοσθ. Κούρτοβικ, *Οἱ προσωκρατικοί φιλόσοφοι*, Kirk-Raven-Schofield, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1990.)¹

¹¹ Διογένης, Βίοι VIII, 8· Κλήμης ο Αλεξανδρεύς, *Στρωματεῖς* 1, 131.

¹² Πορφύριος, *II B 30* = απόσπ. 129. (Μτφρ. Δημοσθ. Κούρτοβικ, *ό.π.*)⁽¹²⁾

στα χέρια του τα τρία «πυθαγορικά βιβλία», εκείνα τα οποία ο Πλάτων ζήτησε από τον Δίωνα τον Συρακόσιο να του αγοράσει αντί εκατό μινων. Ο Ηρα- κλείδης ο Λέμβος αναφέρει επι- πλέον, πάντα σύμφωνα με τον Διογένη Λαέρτιο, τα εξής έργα: *Περί τοῦ ὄλου*, *Ἱερός λόγος*, *Περί ψυχῆς*, *Περί εὐσεβείας*, *Ἥλιοθαλής* {Ἡλιοθαλής, κατ' ἄλλους} (πρόκειται για τον πατέρα του ποιητή Επιχάρμου από την Κω, του επινοητή του μύθου σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, που φέρεται ως ακροατής του πυθαγόρειου κύκλου). Κρότων και μερικά άλλα ακόμη. Ο ίδιος ο Διογένης αποδίδει τον *Μυστικό Λόγο* στον Ἴππασο και όχι στον Πυθαγόρα, επισημαί- νει δε ότι ορισμένα γραπτά του *Ἄσωνα του Κροτωνιάτη* έχουν λανθασμένα αποδοθεί στον Πυθαγόρα.¹³ Τα περίφημα Χρυσά Ἐπη, ποίημα που αποτελείται από εβδομήντα ένα στίχους και θα σχολιασθεί από τον Ιεροκλή, δεν είναι του Πυθαγόρα αλλά ενός όψιμου συμπλητή του 4ου αιώνα της χριστιανικής εποχής, ο οποίος συνέλεξε ποιητικά αποσπάσματα προερχόμενα από τον Ἱερό Λόγο που αποδίδεται στον Πυθαγόρα. Ο Α. Delatte, ύστερα από scho- λαστική εξέταση του κειμένου, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι πάνω από τα δύο τρίτα των αποσπασμάτων, που παρουσιάζουν την πυθαγόρεια θρησκευτική διδασκαλία υπό αρχαιο- τάτη μορφή, είναι γνήσια. Ο πρώτος στίχος επιτάσσει στον μαθητή της Σχολής να τιμά «τους αθάνατους θεούς, όπως είναι καθιερωμένο από την παράδοση», ενώ ο τελευταίος απηχεί κατά κάποιον τρόπο τον πρώτο λέγοντας ότι, «αν αφήσεις το σώμα σου στη γη» (αν δηλαδή εξαγνίσεις την ψυχή σου) «για να φθάσεις στον ελεύθερο αιθέρα, θα γίνεις αθάνατος, θεός άφθαρτος και για πάντα απαλλαγμένος από τον θάνατο».⁽¹⁴⁾

Δύο επιχειρήματα μπορούν να γείρουν την πλάστιγγα υπέρ της απόψεως που υποστηρίζει τη σκόπιμη απουσία γραπτών του Δασκάλου της Σάμου. Αφενός, είναι απορίας άξιον ότι κανένα απόσπασμα έργου του Πυθαγόρα, έστω και απειροελάχιστο, δεν έχει φθάσει ως εμάς, ενώ του αποδίδεται ικανός αριθμός τίτλων. Τα γραπτά που μνημονεύονται από τον Ηρά- κλειτο, ή άλλους συγγραφείς μπορούν κάλλιστα να αφορούν απλώς έργα που χρησιμοποιή- θηκαν στη σχολή, και όχι προσωπικά κείμενα του Πυθαγόρα. Αφετέρου, το σταθερό έθιμο του απορρήτου στον αρχαίο πυθαγορισμό, το οποίο έρχεται σε αντιδιαστολή με τα λογοτε- χνικά υπερχειλίσματα των όψιμων πυθαγορείων, πάντα πληθωρικών σε ανέκδοτα, φαίνεται να καταδεικνύει ότι ο Πυθαγόρας δεν παρέδωσε ποτέ την παραμικρότερη από τις έρευνές του σε μη προΐδεασμένα μάτια. Ο Αριστόξενος ο Ταραντίνος το υπενθυμίζει αυτό στους Παιδευτικούς νόμους του (X), που αναφέρονται από τον Διογένη Λαέρτιο (Βίοι VIII, 15): οι πυθαγόρειοι δήλωναν ότι δεν πρέπει «να τα φανερώνουμε όλα σε όλους» (*μή εἶναι πρός πάν- τας πάντα ρητά*). Επίσης, όταν έλεγαν μεταξύ τους *Αὐτός ἔφα*, («Ο Δάσκαλος το είπε»), μπορούμε να συναγάγουμε ότι η ρήση αυτή σήμαινε ταυτόχρονα: «Δεν το έγγραψε».

¹³ Γύρω από αυτό το από την Αρχαιότητα ακόμη αμφιλεγόμενο ζήτημα, συστήνουμε το M. Impanato Car- dini, *Platonici I*, σελ. 61-64. A.E. Chagnat, *Pythagore*, σελ. 165-212. A. Delane. *La vie de Pythagore*, σελ. 30 κ.ε. H. Diels, «Ein gefälschtes Pythagorasbuch», *Archiv für Geschichte der Philosophie*, 3,1890, σελ. 451-472.1. Lévy, *Recherches*, σελ. 71 κ.ε. E. Zeller, *Die Philosophie der Griechen I*, σελ. 284 κ.ε., Λειψία, 1923,7η έκδοση.